

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Filozofická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2019

Petra Vávrová

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta
Katedra filozofie a společenských věd

Eutanazie: argumenty pro a proti v českém filozofickém diskurzu

Bakalářská práce

Autor:	Petra Vávrová
Studijní program:	B6101 Filozofie
Studijní obor:	Filozofie a společenské vědy
Forma studia:	prezenční
Vedoucí práce:	Mgr. et Mgr. Michal Rigel

Hradec Králové, 2019

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Eutanazie: argumenty pro a proti v českém filozofickém diskurzu* vypracovala samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Datum:

Petra Vávrová

Zadání bakalářské práce

Autor: Petra Vávrová

Studium: F16BP0192

Studijní program: B6101 Filozofie

Studijní obor: Filozofie a společenské vědy

Název bakalářské práce: **Eutanazie: argumenty pro a proti v českém filozofickém diskursu**

Název bakalářské práce AJ: Euthanasia: Arguments For and Against in Czech Philosophical Discourse

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Ve své bakalářské práci definuji pojem eutanazie, přehledně rozliším jednotlivé její formy a nabídnu stručný historický exkurz problematiky. Následně se budu věnovat sumarizaci základních filozofických argumentů ve prospěch i proti etické přípustnosti eutanazie. Zde se zaměřím na české prostředí a zdejší autory, kteří se danou tematikou soustavněji zabývají. Jejich argumentaci porovnám a zasadím do kontextu debaty zahraniční. Závěrem zaujmu vlastní stanovisko a zhodnotím, zda-li česká debata obsahuje určitá specifika ve vztahu k debatě probíhající na mezinárodní úrovni.

Černý, D. 2018. Eutanazie a dobrý život. Praha: Academia. Černý, D. et al. 2018. Snadnější smrt?: Filozofické a právní předpoklady eutanazie. Praha: Academia. Černý et al. 2015. Eutanazie ? ano či ne?: Aktuální medicínské, filozofické a právní perspektivy. Praha: AV ČR. Hříbek, T. 2018. Obrana asistované smrti ? Filozofické argumenty ve prospěch eutanazie a asistovaného usmrcení za pomoci lékaře. Praha: Academia. Doležal, A. 2017. Eutanazie a rozhodnutí na konci života: Právní aspekty. Praha: Academia. Hope, T. 2004. Medical Ethics: A Very Short Introduction. Oxford: Oxford University Press. Küng, H. 2015. Dobrá smrt? Praha: Vyšehrad. McMahan, J. 2002. The Ethics of Killing: Problems at the Margins of Life. New York: Oxford University Press. Ptáček, R. ? Bartůněk, P. (eds.) 2017. Kontroverze současné medicíny. Praha: Mladá fronta. Singer, P. 1994. Rethinking Life and Death: The Collapse of Our Traditional Ethics. Melbourne: Text Publishing.

Garantující pracoviště: Katedra filosofie a společenských věd,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Michal Rigel

Oponent: Mgr. Marie Hrdá, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 27.3.2018

Mé poděkování patří Mgr. et Mgr. Michalovi Rigelovi za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnoval.

ANOTACE

VÁVROVÁ, PETRA. *Eutanazie: argumenty pro a proti v českém filozofickém diskurzu*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2019. 45 s.

Bakalářská práce „*Eutanazie: argumenty pro a proti v českém filozofickém diskurzu*“ se věnuje otázce, zda má být eutanazie legalizovaná či nikoliv. Cílem práce je shrnutí argumentů pro a proti zavedení eutanazie, představení její jednotlivých forem a poukázání na složitost tematiky z pohledu nejen filozofického, ale i právního a etického. Nedílnou součástí je historický kontext od antiky po současnost a pojetí svědomí v průběhu věků. Dále se bakalářská práce zabývá etickým aspektem eutanazie, kdy jsou blíže vysvětleny a popsány rozdíly mezi pojmy „zabít“ a „nechat zemřít“ a právem na život versus právem na smrt. V rámci právního aspektu je zmíněno Nizozemí, jakožto země, kde je eutanazie legální v konfrontaci s českým právním systémem. Pro blízkost k tématu je součástí bakalářské práce i paliativní péče, její historie, principy fungování a v kontrastu s eutanazií popsány její klady a zápory. Obohacujícím exkurzem je analýza článků kněze Marka Váchy a filozofa Tomáše Hříbka, které vyšly ve *Filozofickém časopisu* v roce 2010.

Klíčová slova

eutanazie – filozofie – diskurz – Česká republika – argumenty

ANNOTATION

VÁVROVÁ, PETRA. *Euthanasia: arguments for and against in Czech philosophical discourse*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2019. 45 s.

Bachelor thesis „*Euthanasia: arguments for and against in Czech philosophical discourse*“ deals with the question whether euthanasia should be legalized or not. The aim of the thesis is to summarize the arguments for and against the introduction of euthanasia, to present its individual forms and to point out the complexity of the topic from the perspective of not only philosophical but also legal and ethical. An integral part is the historical context and the concept of conscience over the ages. The Netherlands is mentioned as a country where euthanasia is legal in confrontation with the Czech legal system. Palliative care is explained in detail in the thesis because of its closeness to the topic. The analysis of the articles by reverend Marek Vácha and philosopher Tomáš Hříbek, which were published in the *Philosophical Journal* in 2010, is an enriching excursion to the topic.

Key words

euthanasia - philosophy - discourse - Czech Republic - arguments

OBSAH

Úvod	10
1 Eutanazie	12
1.1 Eutanazie aktivní	12
1.2 Pasivní eutanazie	13
1.3 Paliativní péče.....	14
1.4 Sebeusmrcení.....	14
1.5 Asistovaná sebevražda.....	14
1.6 Další pojmy související s eutanazií	15
2 Historie eutanazie	17
2.1 Antika	17
2.2 Středověk.....	18
2.3 Novověk.....	18
2.4 Počátek 20. století.....	19
2.5 Nacistický program „Eutanasie“	20
2.6 vývoj eutanazie na českém území	21
3 Svědomí ve vztahu k eutanazii	23
3. 1 Svědomí z pohledu filosofického diskurzu	23
4 Etický aspekt eutanazie	26
4.1 „Zabít“ nebo „nechat umřít“	26
4.2 Právo na život nebo právo na smrt	27
4.3 Paliativní péče versus eutanazie	27
5 Eutanazie v ČR ve vztahu k zahraniční debatě	29
5.1 Snahy o uzákonění eutanazie v České republice	29
5.2 Kodexy a přísahy	30
5.2.1 Hippokratova přísaha	30
5.2.1.2 Etický kodex české lékařské komory.....	30
5.2.1.3 Světová lékařská asociace (WMA).....	31
5.3 Nizozemský model	31
6 Argumentace proti	33

6.1 David Černý.....	33
7 Argumentace pro.....	36
7.1 Tomáš Hříbek	36
8 Polemika Tomáše Hříbka s Markem Váchou.....	38
8.1 Eutanazie jako civilizační choroba	38
8.2 Za etiku bez teologie.....	39
Závěr.....	41
Použité zdroje	43

ÚVOD

Cílem mé bakalářské práce je nastínění argumentů pro a proti využívání eutanazie v rámci filozofického diskurzu, kdy předmět zájmu zaměřím především na české prostředí. Jednotné uchopení eutanazie je téměř nemožné pro svůj složitý charakter a rozdílné přístupy k tématice ze strany společnosti, etiky, práva či medicíny. V České republice je v současné době jednání mající povahu aktivní eutanazie hodnoceno z právního hlediska jako trestný čin vraždy ustanovení paragrafu 140 trestního zákoníku.

Jak už jsem výše zmínila, Eutanazie je nejen velmi obsáhlý pojem ale zároveň i fenomén moderní doby, který je svým složitým charakterem pro širší veřejnost těžce uchopitelný. V první kapitole tak definuji a rozdělím pojem eutanazie, kdy vycházím z publikací Josefa Kuřete *Co je eutanazie. Studie k pojmu dobré smrti*,¹ zdravotní sestry Marty Munzarové *Eutanazie, nebo paliativní péče?*², filosofa ateistu Tomáše Hříbka a filosofa teistu Davida Černého *Eutanazie – ano, či ne? Aktuální medicínské, filozofické a právní perspektivy*³, a v neposlední řadě z článků Marka Váchy v knize *Základy moderní lékařské etiky*⁴. Dále se zaměřím i na historický kontext a velmi dlouhou a komplikovanou historii eutanazie, která je podstatná pro správné pochopení této tematiky v dnešní době.

Ve třetí kapitole přiblížím pojem svědomí tak, jak ho vnímali vybraní filozofové postupem času. Svědomí můžeme chápat jako schopnost posuzování, co je v dané situaci špatné a dobré a jedná se o rozhodovací funkci každého člověka. Do své bakalářské práce jsem zařadila tuto kapitolu, abych přiblížila komplikovanost a obtížnost eutanazie i z morálního hlediska, kdy určit hranici, co je pro člověka nejlepším řešením není jasně dané, zvláště v případě, kdy se má rozhodovat o životě samotném.

Následuje kapitola zaměřena na vztah etiky a eutanazie. Zde přiblížím a vysvětlím v diskuzích často zaměňované pojmy „zabít“ a „nechat umřít“, eutanazie versus paliativní péče a rozdíl mezi právem na život a právem na smrt.

¹ KUŘE, J. *Co je eutanazie: studie k pojmu dobré smrti = What is euthanasia : a study in clarification of the term euthanasia*. Praha: Academia, 2018.

² MUNZAROVÁ, M. *Eutanazie, nebo paliativní péče?*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2005.

³ ČERNÝ, D. DOLEŽAL, A. HŘÍBEK, T. PAFKO, P. SLÁMA, O. ŠEVČÍK, P. *Eutanazie – ano, či ne? Aktuální medicínské, filozofické a právní perspektivy*. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2015. 36 s.

⁴ VÁCHA, M. KÖNIGOVÁ, R. MAUER, M. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012.

V páté kapitole zmapuji české prostředí v rámci právního aspektu a přiblížím snahy o legalizaci eutanazie v České republice. Přijde mi na místě doložit, na jakých principech funguje eutanazie v zemích, kde je uzákoněna, proto jsem si vybrala Nizozemí, které jako první eutanazii schválilo.

V šesté kapitole představím nejčastěji se objevované argumenty odpůrců eutanazie a následně přejdu k argumentům Davida Černého, které shrnul v publikaci *Eutanazie – ano, či ne? Aktuální medicínské, filozofické a právní perspektivy*, kdy jedna z argumentací je zaměřená proti etické oprávněnosti eutanazie a druhá proti její legalizaci takzvaným argumentem kluzkým svahem.

Stejným postupem pokračuji v kapitole sedmé, která se naopak zabývá důvody, proč by měla být eutanazie legální. Zaměřím se na argumenty, se kterými přichází Tomáš Hříbek v publikaci *Eutanazie – ano, či ne? Aktuální medicínské, filozofické a právní perspektivy*. Ten přichází s argumentem z milosrdenství a z autonomie. Na závěr shrnu oba postoje pro a proti zavedení eutanazie a pokusím se zaujmout vlastní stanovisko.

Obohacujícím exkurzem mojí bakalářské práce je polemika mezi Markem Váchou a Tomášem Hříbkem ve *Filosofickém časopisu*. Zde Hříbek reaguje svým článkem *Za etiku bez teologie*⁵ na diskuzní studii Marka Váchy *Je vůbec ještě možná etika v „postetickém“ světě? Eutanazie jako civilizační choroba*.⁶ Zevrubnou charakteristikou nastiňuji hlavní myšlenky obou textů a dokládám konflikt mezi autory.

⁵ HŘÍBEK, T. Za etiku bez teologie. *Filosofický časopis*. 2010, s 729-749.

⁶ VÁCHA, M. Je vůbec ještě možná etika v „postetickém“ světě? *Filosofický časopis*. 2010, s. 273-279.

1 EUTANAZIE

Neexistuje žádné jiné morální přesvědčení, které by bylo mezi různými společnostmi, vírami v různých dobách univerzálnější a nepochybnější než to, že zabíjení lidí je špatné. Toto všeobecné vnímání tohoto faktu vychází z naprosté zjevnosti obecné víry, která nepátrá po původu tohoto tvrzení. Změnit obratem smýšlení lidstva, aby se se smrtí smířilo, je nemyslitelný a nerealizovatelný úkol. Cestou můžeme dát prostor pro komunikaci mezi pastorcí, kurativní medicínou a paliativní medicínou. Mohou ale existovat určité důvody, za kterých nemusí být zabití vnímáno jako špatné nebo nepřípustné. Můžeme se setkat s důvody, kdy se na zabití může pohlížet jako morálně nutné.⁷

Pokud budeme nahlížet na eutanazii v nejširším smyslu, tento termín v sobě obsahuje veškerá opatření spojené s duší a tělem, která mají nemocným trpícím nevléčitelnou nemocí ulehčit jejich umírání. Z lékařského pohledu patří pod eutanazii takové lékařské kroky, které mohou napomoci od trýznivé smrti člověka. V řecko-židovském starověku slovo eutanazie doslova znamenalo „dobré umírání“, tedy umírání lehké, bezbolestné a rychlé.⁸

Opakem eutanazie je dystanazie, která v překladu značí „špatnou smrt“ či „nedobrou smrt“. Většinou je tento pojem využíván ve významu „zadržování smrti“ nebo „popírání faktu smrti a nesmrtelnosti“, z normativního hlediska jde potom o označení způsobu, jak se umírat nemá. Pokud v tomto případě chceme definovat smrt, musíme začít definicí života. Dystanazie je vnímána jako léčba, která oddaluje smrt. Protikladem je eutanazie, která smrt neoddaluje nýbrž činní neboli poskytuje.⁹

1.1 EUTANAZIE AKTIVNÍ

Aktivní eutanazie (někdy označována jako dobrovolná aktivní) je usmrcením pacienta přímou činností lékaře, kdy pacient eutanazii explicitně vyžaduje. Jde především o oboustrannou aktivnost a oboustrannou dobrovolnost.¹⁰ Aktivní eutanazie spočívá v tom, že lékař usmrtí pacienta, například injekcí KCL přímo do žíly. Podle papeže Jana Pavla II. je eutanazie „*činnost nebo opomenutí, která ve své podstatě a záměru působí smrt, aby tak byla*

⁷ MCMAHAN J. *The Ethics of Killing: Problems at the Margins of Life*. New York: OXFORD UNIVERSITY PRESS, 2002, s 189.

⁸ KÜNG, H. *Dobrá smrt?*. Praha: Vyšehrad, 2015. Teologie (Vyšehrad). s. 7.

⁹ KUŘE, J. *Co je eutanazie: studie k pojmu dobré smrti*. Praha: Academia, 2018. s 102.

¹⁰ KUŘE, J. *Co je eutanazie: studie k pojmu dobré smrti*. Praha: Academia, 2018. s 102.

*odstraněna bolest. Eutanazie tak spočívá v dobrovolném úmyslu a v metodickém postupu, který je používán.*¹¹

V závislosti na aktivní eutanazii je zapotřebí zmínit eutanazii nevyžádanou. Jde o aktivní eutanazii v situacích, kdy pacient není schopen o ni s ohledem na svůj zdravotní stav požádat, ale předpokládá se, že kdyby toho schopen byl, učinil by tak.¹² Patří sem například novorozenci, lidé v kómatu či perzistentním vegetativním stavu, pacienti v pokročilém stádiu neurodegenerativních chorob apod.

Dále může být eutanazie dělená na nechtěnou, u které se nedá validně doložit, zda si ji dotyčný člověk přál či nikoliv. Někdy je tato forma eutanazie označovaná jako nedobrovolná.¹³ U nedobrovolné dojde k usmrcení z rukou lékaře nekompetentního pacienta, který eutanazii nevyžaduje, jelikož kompetentní ještě není (novorozenec, malé dítě) nebo kompetentní už není (pacient v kómatu, demence). Nucená eutanazie je nevyžádanou a nedobrovolnou smrtí z rukou lékaře, která od předchozí formy nese znaky disrespektu a nucenosti, to konkrétně znamená, že lékař medicínskými prostředky usmrtí kompetentního pacienta bez zájmu o to, jestli pacient chce nebo nechce umřít.¹⁴

1.2 PASIVNÍ EUTANAZIE

Pasivní eutanazie (někdy označována jako „strategie odkloněné stříkačky“) znamená ustoupení od aktivního konání, přerušování léčby nebo nepokračování v léčebných postupech, což také vede ke smrti.

Do pasivní eutanazie se řadí i program DNR (do not resuscitate), v českém prostředí označovaný jako NR (neresuscitovat). Tento program lze označit jako právo člověka. Zahrnuje předem plánované postupy, které by si ve stavu umírání, dlouhého a nezvratného bezvědomí či těžkého poškození dotyčný přál nebo nepřál. Má za cíl zohlednit jeho autonomní rozhodnutí, kterého by nebyl schopen z důvodu svého zdravotního stavu vyjádřit.¹⁵

V Úmluvě o lidských právech a biomedicíně, nalezneme v článku č. 9 právo na „poslední pořízení nemocných“ (living will), který říká, že „*bude brán zřetel na dříve vyslovená přání pacienta ohledně lékařského zákroku, pokud pacient v době zákroku není ve stavu, kdy*

¹¹ JAN PAVEL II. *Evangelium vitae*. s 82.

¹² JANKOVSKÝ J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Stanislav Juhaňák-Triton, 2018, s.148.

¹³ HAŠKOVCOVÁ H. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Praha: Galén, 2000, s. 120.

¹⁴ HAŠKOVCOVÁ H. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Praha: Galén, 2000, s. 85.

¹⁵ MUNZAROVÁ, M. *Zdravotnická etika od A do Z*. Praha: Grada, 2005. s. 85.

může vyjádřit své přání.“¹⁶ Günter Virt ve své knize *Žít až do konce* však zdůrazňuje, že autonomie člověka nesmí být jediným kritériem lékařova jednání. V takovém případě by muselo být usmrcení na požádání dovoleno vždy, a to nejen v případech nevléčitelné choroby.¹⁷

1.3 PALIATIVNÍ PÉČE

Paliativní péče je komplexem přístupů k pacientům v pokročilých stádiích nevléčitelných chorob. Tato péče neléčí neléčitelnou chorobu, ale mírní a odstraňuje bolest a nepříjemné symptomy dané nemocí. To znamená, že smrt neurychluje ani neodsouvá (zásadní rozdíl oproti eutanazii, která cíleně působí smrt). Kromě pacienta je podporou i pro jeho rodinu ať už v době nemoci či truchlení.¹⁸ Munzarová považuje paliativní péči spíše za „*filozofii, kterou je možno aplikovat nejen v hospicích, nýbrž i v nejrůznějších nemocničních zařízeních a také v prostředí domácím.*“¹⁹

1.4 SEBEUSMRCENÍ

K eutanazii se i nepřímou váže sebeusmrcení, historicky nazýváno jako sebevražda (pojem sebeusmrcení či sebezabití se používá pro odlišení úmrtí od vraždy). Jde o situaci, kdy X záměrně usmrtí X. Další možnou situací je asistované sebeusmrcení, kdy X usmrtí X za pomoci Y, které poskytuje pouze pomoc. Při lékařsky asistovaném sebeusmrcením se Y stává lékař.²⁰

1.5 ASISTOVANÁ SEBEVRAŽDA

Asistovaná sebevražda je zvláštním formou eutanazie, kdy těžce nemocný trpící nesnesitelnými bolestmi žádá lékaře o pomoc či radu, jak ukončit život. Celý akt odchodu ze života vykonává pacient sám, avšak za dohledu lékaře.²¹

Deklarace Světové lékařské asociace (WMS) o asistovaném suicidii, přijatá na 44. zasedání WMS v Marbelle v září 1992 konstatuje, že „*asistované suicidium, podobně jako eutanazie je neetické a musí být odsouzeno lékařskou profesí*“. Kdekoliv je asistence lékaře vědomá a přímo zaměřená k umožnění konce života pacienta, jedná lékař neeticky.

¹⁶ Úmluva o lidských právech a biomedicíně. [online] [cit. 2014-10-05] Dostupné na http://www.lkcr.cz/doc/cms_library/96-2001-umluva-o-lid-pravech-a-biomedicine-100419.pdf.

¹⁷ VIRT, G. *Žít až do konce: etika umírání, smrti a eutanazie*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 19.

¹⁸ KUŘE, J. *Co je eutanazie: studie k pojmu dobré smrti*. Praha: Academia, 2018, s. 102.

¹⁹ MUNZAROVÁ, M. *Zdravotnická etika od A do Z*. Praha: Grada, 2005, s. 63.

²⁰ KUŘE, J. *Co je eutanazie: studie k pojmu dobré smrti*. Praha: Academia, 2018, s. 103.

²¹ HAŠKOVCOVÁ, H. *Lékařská etika*, Praha: Galén, 2004, s. 121–122.

Je ovšem třeba říci, že právo na odmítnutí další léčby je základním právem pacienta a lékař nejedná neeticky, pokud takové přání respektuje, dokonce i když toto přání vyústí ve smrt pacienta.“²²

Při porovnání sebevraždy a asistované sebevraždy vidím značný morální rozdíl. Oba dva akty mají za následek smrt z vlastního rozhodnutí, každopádně sebevražda bývá často spáchaná v nepřičetném stavu dotyčného. Jeho chování je ovlivněno nejčastěji depresivní fází, návykovými látky či nerozvážností. Asistovanou sebevraždu vnímám jako promyšlené jednání ze strany pacienta, kdy jsou s důsledky seznámeny všechny strany od příbuzných, přes pacienta k lékaři. Na druhou stranu, při asistované sebevraždě padá veškerá zodpovědnost do rukou přítomného. Tím se tak na rozdíl od sebevraždy v zemích, kde není asistované suicidium, stává konatelem trestného činu. U sebeusmrcení nese veškerou zodpovědnost pouze pacient.

1.6 DALŠÍ POJMY SOUVISEJÍCÍ S EUTANAZIÍ

Dystanázie – „zadržaná smrt“, u které dochází k prodlužování a udržování života za každou cenu, smrt se pokládá za „nepatřičnou prohru“ neboli za obyčejnou chybu moderní medicíny. Pacient by už dávno zemřel, nebýt snahy lékařů zvrátit nepříznivý zdravotní stav nemocného.²³ Příkladem je dodávání tekutin a výživy či odpojení od přístrojů nahrazujících vitální funkce.

Living will – „životní vůle“, jde o formu svobodné vůle, používanou v některých zemích (USA), kdy jedinec sepíše vlastní vůli pro případ, že jednou bude v tak vážném stavu, že nebude moci posoudit svou situaci.²⁴

Orthothanasie – odpojení od přístrojů, které má za následek smrt pacienta²⁵

²² [online] [cit. 2019-04-15]. Dostupné na: <http://www.wma.net/en30publications/10policis/e13b>

²³ VORLÍČEK, J., ADAM, Z. *Paliativní medicína*. Praha: Grada, 1998, s. 357.

²⁴ HAŠKOVCOVÁ H. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Praha: Galén, 2000, s. 140-141.

²⁵ Tamtéž, s.121.

Přikládám tabulku z publikace *Eutanazie – ano, či ne? Aktuální medicínské, filozofické a právní perspektivy*, ze stránky 25, která stručně shrnuje jednotlivé formy eutanazie, tak, jak jsem již uvedla výše.

Eutanazie	Lékař záměrně usmrtí pacienta nebo ho ponechá zemřít s ohledem na pacientův prospěch
Aktivní eutanazie	Lékař záměrně usmrtí pacienta (killing)
Pasivní eutanazie	Lékař ponechá zemřít (letting die)
Vyžádaná eutanazie	Eutanazie na základě autonomní žádosti pacienta
Nevyžádaná eutanazie	Eutanazie pacienta, který není schopný autonomního rozhodnutí
Nedobrovolná eutanazie	Eutanazie bez ohledu na názor pacienta, ale v jeho prospěch

2 HISTORIE EUTANAZIE

2.1 ANTIKA

Eutanazií se zabývali již antičtí myslitelé a už v té době byl jejich pohled na tuto tematiku odlišný. Pythagorejci²⁶ ji odmítali z náboženských důvodů, kdy pro ně hlavní roli hrál respekt k lidskému životu. Zastávali názor, že bolest a těžká smrt k životu patří jako trest za předchozí hříchy. Každá duše má určenou dobu trvání a jakékoliv předčasné ukončení její existence je hrubým přestupkem vůči božskému řádu.

Sokrates přirovnal smrt k bezesnému spánku, tudíž se jí člověk nemá bát. Pokud jsme žili dobrý život, ani smrt není nic bolestného. Platón sebevraždu schvaloval jen v případě, že jedinec trpí nevyлéčitelnou chorobou a stává se tak neužitečným pro sebe a stát. Klade důraz na absolutní přednost individuální vůle, kdy je člověk povinen skoncovat se životem než se stát zbytečným a neužitečným pro společnost.²⁷ Výrazným odpůrcem proti předčasnému ukončení života byl Aristoteles. Ten viděl tento čin jako ukvapenost a zbabělost a předčasné zbavování společnosti svých členů jako neomluvitelné. Každý člověk by podle Aristotela měl čelit smrti i v případě všech těžkostí, kdy hlavním morálním testem je umírání v odvaze. Ve své Etice Nikomachově říká: „*Přivoditi si však smrt, abychom se vyhnuli chudobě nebo hoři lásky anebo vůbec nějakému zármutku, nenáleží člověku statečnému, nýbrž spíše zbabělci; jest totiž změkčilostí vyhýbati se protivenstvím, i nepodstupuje sebevrah smrt proto, že jest to krásné, nýbrž proto, že se vyhýbá zlu.*“²⁸

Pro volbu eutanazie byli naopak Stoikové, ale jen za předpokladu odpovídající motivace (nevyлéčitelná choroba, tělesné abnormality) a zvážení dopadu předčasné smrti ve vztahu k ostatním. Tyto podmínky představovaly pro Stoikové záruku, že se eutanazie nestane jen impulzivním přáním uniknout před povinnostmi života.

V neposlední řadě také nesmíme zapomenout na Hippokrata a jeho přísahu, ve které se můžeme dočíst, že „*nepodám nikomu smrtící látku, i kdyby ji ode mne žádal, a ani nikomu tuto možnost nenavrhnu,*“²⁹ Přísaha se stala závazkem lékaře za každých okolností bezpodmínečně chránit život pacienta a pro svoji nadčasovost platí i v dnešní době bez jakýchkoliv změn.

²⁶ následovníci Pythagora, 572-497 př. n. l.

²⁷ PLATÓN. *Zákony*. Praha: OIKOYMENH, 1994.

²⁸ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. Praha: Rezek, 2009, s. 493.

²⁹ MUNZAROVÁ, M. *Eutanazie, nebo paliativní péče?*. Praha: Grada Publishing, 2005. s. 56.

2.2 STŘEDOVĚK

Pohled na eutanazii ve středověku se od dnešního pojetí lišil. Myslitelé vycházeli především z biblických textů a soustředili se převážně na zabití člověka a sebevraždu jako takovou. Vražda člověka byla morálně přípustná v případě, že šlo o potrestání zločinu (trest smrti v rámci odvetné spravedlnosti). Naopak spáchání sebevraždy bylo ve středověku považováno za hřích, který je zcela v rozporu s křesťanskou tradicí. Tomáš Akvinský kritizoval sebevraždu jak z pohledu jedince, tak společnosti. Člověk, který se rozhodne dobrovolně si vzít život, poruší vztah k sobě samému. Hlavní přirozeností každého z nás je chovat k sobě lásku, dbát o svoje bytí a jeho zachování. Je proto nepřirozené tuto podstatu zničit. Podle Akvinského člověk může rozhodovat o sobě ve věcech, které náležejí k životu. Rozhodnout se ukončit život nepodléhá rozhodování člověka a sebevražda je v tomto případě aktem proti společnosti a spravedlnosti.³⁰

Označení „dobrá smrt“ v pojetí středověkých myslitelů je taková „*smrt, která není primárně ani rychlá, ani snadná ale očekávaná, která člověka zastihne připraveného v pokoji odejít.*“³¹

2.3 NOVOVĚK

Anglický filozof Francis Bacon přichází s novým pojetím vědy, které se dotýká i medicíny a podle něho je hlavním úkolem lékaře pomoci a umožnit pacientovi klidný a vyrovnaný odchod ze života. Podobné smýšlení měl i David Hume, který tvrdil, že bědná existence se stává břemenem pro společnost a člověk, který si zvolí dobrovolný odchod ze života, prospěje celé společnosti.³²

Immanuel Kant eutanazii a sebevraždu razantně odmítá. Vychází z kategorického imperativu, že sebevražda se nemůže stát principem všeobecného zákonodárství, protože to je v rozporu s přirozeným zákonem. Člověk je podle Kanta vždy účelem, nikoliv prostředkem, tím pádem nesmí být prostředkem ani sám sobě, nesmí proto disponovat člověkem ve své osobě, ničit jej nebo jej usmrtit. A pokud se chce někdo oprostít od svého neutěšeného stavu, zachází tak s osobou jako s prostředkem udržení stavu snesitelného. Jenže člověk, jelikož není věc, nemůže být použit pouze jako prostředek, v každém jeho jednání musí

³⁰ AKVINSKÝ, T. *Theologická summa*. Druhé části druhý díl. Olomouc: OP, 1938.

³¹ KUŘE, J. *Dobrá smrt. K filozofickému ujasnění pojmu eutanázie*. In *Filozofia*. 2007. roč. 62. č.3.

³² Tamtéž, s. 224–226.

být zahrnuto, že je zároveň účelem o sobě. Sebevražda se tak podle Kanta stává porušením povinnosti nejen vůči sobě, ale z náboženského hlediska i porušením vůči Bohu.³³

Podobně jako Hume uvažoval nad eutanazií i Friedrich Nietzsche. Na jedince pohlížel jako na autonomní bytost, která má právo rozhodnout se o ukončení svého nesnesitelného života. Volba sebevraždy se tak stává právem a privilegiem, a to především v situaci, kdy je dotyčný ve závislosti s jeho nemocí či chorobou přítěží nejen pro sebe, ale i pro společnost. V takové situaci se pro stát stává přítěží a smrt se jeví jako osvobození.

2.4 POČÁTEK 20. STOLETÍ

S významnou teorií od přechodu novověkých myslitelů k praxi 20. století přišel Charles Darwin. Jeho evoluční teorie přichází s tvrzením, že pokrok závisí na přežití zdatných a zdravých jedinců a hnacím motorem evoluce je přirozený výběr. To znamená, že aby mohl vývoj spět dál, je zapotřebí zbavit se všeho, co by ho mohlo brzdit – slabých, neudrživých, evolučně nevhodných. Skrz tuto teorii došlo v medicíně mnohokrát k zneužití evoluce. Příkladem jsou němečtí badatelé, kteří se báli degenerace lidské rasy a snažili se prosazovat rasovou hygienou. To v budoucnu mělo zásadní vliv na pojetí eutanazie, která začala být chápána jako lékařem navozená smrt beznadějně nemocných.³⁴

Dalším významným mezníkem se v moderní historii eutanazie stala publikace *Právo zemřít* L. A. Josta. Ta vyšla v roce 1895 v Německu a ospravedlňuje eutanazii v závislosti na soucitu, nedostatečné kvalitě života a snižování nákladů na léčbu. Nemocný má právo na usmrcení na žádost, za duševně nemocné rozhoduje stát. V roce 1920 vychází *Poskytnutí souhlasu k zničení života, který žití není hoden* od právníka Karla Bindinga a psychiatra Alfreda Hoche. Kniha se ve své době stala velmi vlivnou a je jí připisována odpovědnost za legalizaci eutanazie v Německu ve dvacátých a třicátých let, později za Hitlerovu filozofii etnického zabíjení.³⁵

Je zapotřebí zmínit, že autoři patřili k německým konzervativním nacionalistům a představitelům eugeniky (dosažení co nejlepšího genetického fondu člověka), kteří dělili lid na normální, nenormální a společnost na zdravou a výkonnou. Vycházeli především

³³ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1990, s. 96–97.

³⁴ KUŘE, J. *Dobrá smrt. K filozofickému ujasnění pojmu eutanazie*. In *Filozofia*. 2007. roč. 62. č.3. s. 229.

³⁵ POLLARD, B. J. *Eutanazie - ano či ne?*. Praha: Dita, 1996, s. 67.

ze sociálního darwinismu a lidé, kteří byli nemocní či slabí neměli v jejich měřítku neměli právo na život.

2.5 NACISTICKÝ PROGRAM „EUTANASIE“

Program „Eutanasie“ zahrnoval masové vraždění osob s postižením, psychicky nemocných i jiných pacientů a osob sociálně nežádoucích a stal se součástí nacistické ideologie. Program lze označit za předstupeň vyvražďování evropských Židů. V roce 1930 Hitler zabudoval do státní politiky rasovou hygienu, na německých univerzitách byly zakládány ústavy, které se rasové hygieně věnovaly a zároveň se tento obor stal vyučovacím předmětem (vše ještě před nástupem Hitlera k moci). Celá situace vyústila zákony o sterilizaci, Norimberskými zákony a „Akcí eutanazie“.

Ta začala případem z roku 1938. Otcovi se narodilo slepé dítě, bez nohy, části ruky a mentálně retardované. V otevřeném dopise žádá Hitlera, aby ho dítěte zbavil. V reakci na tento dopis zahájil Adolf Hitler „dětský program eutanazie“. Nařídil svému osobnímu lékaři Karlovi Brandtovi a nacistickému funkcionáři Filipovi Bouhlerovi, aby likvidovali všechny děti, u kterých naleznou podobnou nesrovnalost. Všechny děti, které se narodily s postižením, nebyly považovány za hodné k žití („lebensunwertes Leben“) a byly umístěny do „speciálních dětských klinik“. Tam je čekala smrt v podobě vyhladovění či smrtící injekce.³⁶ Odhaduje se, že na třiceti speciálních dětských klinikách zemřelo nedobrovolnou smrtí na 5000 handicapovaných dětí, častokrát v nepřítomnosti či proti vůli rodičů.³⁷

Za počátek programu eutanazie dospělých lze považovat prohlášení Filipa Bouhlera, že jejím účelem je nejen zbavit se životů nevhodných žití, ale rovněž uvolnit lůžka v nemocnicích a ulehčit zdravotnickému personálu v počínající válce. Počátkem 2. světové války byli v rámci programu „T4“, (nazvaného podle sídla vedení zodpovědného za průběh programu Tiergartenstrasse 4), systematicky zabíjeni pacienti psychiatrických zařízení, kteří byli označováni jako nevléčitelně nemocní a neschopní práce. Posuzování byli všichni, kteří trpěli závažnou nemocí či postižením, byli dlouhou dobu hospitalizováni v ústavu nebo nebyli Němci. Původní plán obsahoval šest míst na území Německa, kde bude tento program probíhat a mělo dojít k likvidaci zhruba 70 000 postižených.³⁸ Oběťmi se stali nejen dospělí a děti,

³⁶ MUNZAROVÁ, M. *Proč NE eutanazii aneb Být, či nebýt?* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 32–33.

³⁷ HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Praha: Galén, 2000, s. 125.

³⁸ VÁCHA, M. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země*. Brno: Cesta, 2008, s. 119.

následně se toto systematické zabíjení rozšířilo na homosexuály a Židy, kteří z pohledu nacistického Německa byli neplnohodnotní a tudíž nežádoucí.³⁹

Nacisti tuto segregaci opírali o argumentaci, že duševně nemocní jsou nevyléčitelní lidé, pro které je jejich utrpení nekonečné, vyžaduje obrovskou námahu, a především vysoké finanční prostředky. Řešení lze nalézt v ukončené prodlužování jejich utrpení a vynaložit nejen lidské, ale i materiální a finanční zdroje tam, kde je možné očekávat přínos.

Adolf Hitler v srpnu 1941 oficiálně oznámil ukončení programu v závislosti na písemném záznamu z kázání münsterského katolického arcibiskupa Clemense Augusta von Galena. Von Galen zde popisuje všem věřícím veškeré detaily o vyhlazovacím programu a program „Eutanasie“ označil za vraždění příčící se lidským i Božím zákonům. Zabíjené však tajně pokračovalo, i když bylo spíše příležitostně než systematicky. Skutečný konec přišel až s koncem nacistické vlády.⁴⁰

2.6 VÝVOJ EUTANÁZIE NA ČESKÉM ÚZEMÍ

Trestně právní úprava eutanázie v českém prostředí se váže na trestní zákon ze dne 27. 5. 1852 č. 117/1852 ř. z. Tento zákoník, který výrazně ovlivňoval přístup k eutanázii na našem území, měl působnost až do roku 1950. Neznal privilegovanou skupinovou podstatu trestného činu zabití na žádost či zabití někoho ze soucitu, tedy jednání vedoucí k dobrovolné eutanázii se postihovalo stejně jako zločin vraždy podle paragrafu 134 zákona. Rakouský trestní zákoník neznal trestný čin sebevraždy, proto nebylo zákonem upraveno ani pomáhání druhým k sebevraždě.⁴¹

Jeden z prvních odborných článků pojednávající o eutanázii je roku 1915 a zmiňuje usmrcení na žádost ve smyslu mileneckém nebo spojeném s rodinami nacházející se v těžké bídě či velkém neštěstí. V těchto případech se toto usmrcení nespojovalo s medicínou, ale spíše s heroickou romantizací sebevraždy. Z tohoto důvodu obhájci v soudních procesech obhajovali pachatelovo chování stavem rozčilenosti.⁴²

³⁹MILFAIT, R., BARTOŇ, D. *Lidská práva osob s postižením, nevyléčitelně nemocných a umírajících na pozadí nacistických sterilizací a programu "Euthanasie."* Středokluky: Zdeněk Susa, 2013, s. 74–75.

⁴⁰VÁCHA, M. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země.* Brno: Cesta, 2008, s. 123–125. DOLEŽAL, A. *Eutanazie a rozhodnutí na konci života: právní aspekty.* Praha: Academia, 2017. Právo - etika - společnost.

⁴¹DOLEŽAL, A. *Eutanazie a rozhodnutí na konci života: právní aspekty.* Praha: Academia, 2017. Právo - etika - společnost. s. 202.

⁴²Tamtéž, s. 203.

Právní teorie v té době vycházely z německého trestního zákoníku, který na rozdíl od rakouského zákoníku znal privilegovanou skutkovou podstatu usmrcení na žádost. Důležitým bodem pro české prostředí byl spor teorie Alexandra Elstera s tradiční naukou. Alexandr Elster byl zastáncem dovolené pomoci ke smrti, pokud dojde ke splnění čtyř podmínek, tyto podmínky se skládaly ze souhlasu kolegia tří lékařů s tím, že danému pacientovi není možné pomoci, vyslovení nemocného a příbuzných o svobodném rozhodnutí k tomuto aktu, souhlas soudu nebo příslušného právního orgánu s asistencí při úmrtí a uhrazení veškerých nákladů příbuznými.⁴³

Ve spojitosti s německou úpravou privilegované skutkové podstaty usmrcení na žádost se v československém prostředí začala objevovat otázka, zda by bylo možné ji zahrnout i do československého trestního zákoníku. Pod tímto vlivem se návrhy osnov trestních zákoníků z let 1926 a 1936 eutanazii proto upravovaly. Žádný z těchto návrhů nebyl však přijat a trestní zákoník z roku 1852 byl obměněn až s nástupem komunistického režimu v roce 1950. Přijetí tohoto zákona o privilegované skutkové podstatě usmrcením na žádost a usmrcení ze soucitu nebylo akceptováno, lidé byli vychováváni k socialistickému spoluzití a ochraně pracujícího člověka, potřeby jednotlivce nebyly příliš akceptované. Eutanazie z tohoto důvodu spadala pod trestný čin vraždy a i přesto, že byl zákon dvakrát novelizován, v této oblasti nedošlo k žádné úpravě.⁴⁴

⁴³ Tamtéž, s. 204.

⁴⁴ Tamtéž, s. 205-206.

3 SVĚDOMÍ VE VZTAHU K EUTANAZII

3. 1 SVĚDOMÍ Z POHLEDU FILOSOFICKÉHO DISKURZU

Svědění lze chápat jako schopnost posuzování, co je v dané situaci špatné a dobré a je usuzovací funkcí rozumu člověka. Spočívá nejen v rozlišení mezi dobrým a špatným v minulých současných skutcích, ale také v posuzování budoucích činů. Řadíme jej do procesů rozhodování, které mají charakter svobodné volby. Na svědomí můžeme nahlížet jako na určující motivační sílu která spočívá v tom, že člověk potřebuje žít v souladu se svým svědomím, aby mohl sám před sebou obhájit způsob své existence, aby mohl vnímat svůj život, aniž by ztrácel smysl.⁴⁵

Aby se dalo hovořit o svědomí, musí být splněno několik podmínek: provádění hodnocení, minimální hodnotový základ, pomocí kterého je hodnocení prováděno, schopnost rozhodování a jednání na základě a v souladu s tímto rozhodnutím, kdy se hodnocení, rozhodování i jednání musí týkat vnitřního prožívání jednotlivce. Svědomí lze definovat jako určitý dynamický imperativ chování člověka opírající se o normativní systém tvořící jeho personální přesvědčení. Také je vnímáno jako individuální schopnost uvědomit si správnost nebo nesprávnost určitého konkrétního chování nebo postoje s ohledem na osobní přesvědčení o etických hodnotách a normách.⁴⁶

Antičtí myslitelé s pojmem svědomí ještě nepracovali jako s propracovaným pojmem. Poprvé se svědomím zabýval Sokrates s Platonem. Později Platón přichází s „daimoniem“, neboli vnitřním hlasem, který radí nedělat určitý zamýšlený čin. V textu Obrana Sókrata popisuje „daimonion“ jako „... ve mně již počínající od dětství jakýsi hlas, který kdykoliv se ozve, pokaždé mě odvrací, abych nedělal to, co právě hodlám dělat, avšak nikdy mě k ničemu nepobízí.“⁴⁷ Charakteristický je tím, že se vyjadřuje pouze k budoucím událostem, nikoliv k přítomným či minulým. To znamená, že svědomí podle Platóna není to, co by ho aktivně vedlo životem, ale pouze strážní instance, která člověka upozorňuje na to, co by neměl dělat. Aristoteles řadí svědomí k rozumu a k jeho schopnosti poznávat mravní zásady a v konkrétních situacích je používat.

⁴⁵ ŠIMEK, J., ŠPALEK V. *Filozofické základy lékařské etiky*. Praha: Grada, 2003. s. 106.

⁴⁶ MADLEŇÁKOVÁ, L. *Výhrada svědomí jako součást svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání*. Praha: Linde, 2010, s. 64.

⁴⁷ PLATÓN: *Obrana Sókrata*. Praha: Oikoymenth, 1994. s. 60.

Ve středověku se svědomí obsáhle věnoval Tomáš Akvinský a jeho pojetí je pro křesťanskou tradici zásadní. Ve svém učení rozlišuje mezi synderesis a conscientia. Synderesis zahrnuje poznání nejobecnějších mravně praktických principů, kdy základním naplněním je konat dobro a vyhnout se všemu zlému. Důsledkem této zásady je jednat vždy podle svědomí. Conscientia je mravní poznání v daném, konkrétním případě – užití synderesis v konkrétních jednotlivých situacích. Akvinský považuje svědomí za „*dictamen rationis*“⁴⁸ neboli diktát rozumu, kdy se ovšem rozum může mýlit.

Podrobněji se svědomí věnoval Immanuel Kant, který ho označil za „*vědomí soudního dvora v nitru srdce*,“ které nutí správnost či nesprávnost skutků nejen zkoumat, ale navíc nás podle těchto skutků i soudí, a to nezávisle na naší vůli.⁴⁹ Další dílo, které se zabývá pojmem svědomí je Kantova *Metafyzika mravů*.⁵⁰ Zde podrobně uvádí do souvislosti zákon, svobodu a svědomí, kdy svědomí hraje roli „*vrozeného soudce*“, kterého člověk sám staví nad sebe. Projevuje se v dialogickém vztahu smyslovosti a rozumu, což podle Kanta znamená, že „*zákon v nás se nazývá svědomí*“.⁵¹ Jde o instanci, skrz kterou lidská vůle subjektivně vykonává objektivní určení dané zákonem. Svědomí je to v nás, co se ptá, zda následujeme pouze naše sklony.

Zajímavý pohled na svědomí zastával Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher. Ve své nauce vychází z pojmu „*Menscheit*“ (lidství), kdy na toto lidství na rozdíl od Kanta nahlíží jako na „*Natur*“ (přírozenost), která si sama volí svobodu. Nalezení lidství je podle Schleiermachera prvotní zkušenost, „*kteřá nevychází z žádné nauky o ctnostech ani z žádného systému vědění*.“ Svědomí podle Schleiermachera je něco vnitřního, nejen pouhá reprezentace zákona, ale zároveň něco, co je veřejné. Mravnost mého jednání se nepoměřuje tím, že by všichni ostatní dělali to, co dělám já, ale podle toho, jestli moje jednání souhlasí a vytváří s ostatními vzájemný vztah.

Tyto příklady ukazují, že uchopení pojmu svědomí je složité a různorodé. U Platóna je svědomí klíčovým bodem existence, Tomáš Akvinský poukazuje na důstojnost svědomí, Kant tvrdí, že svědomí je zákonodárcem v nás a Schleiermacher ve své nauce poukazuje na důležitost společnosti, která je formována rozhodnutím svědomí ostatních členů. Avšak

⁴⁸ AKVINSKÝ, T. *Theologická summa*. Druhé části druhý díl. Olomouc: OP, 1938.

⁴⁹ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1990.

⁵⁰ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1990.

⁵¹ Tamtéž, s. 756.

pokaždé se jedná o uvědomování si svého jednání a hodnocení jeho správnosti, kdy úroveň svědomí člověka je odrazem vnitřní akceptace pravidel, podle kterých žije.⁵²

⁵² MATOCHOVÁ, S., *Etika a právo v kontextu lékařské etiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 66–69.

4 ETICKÝ ASPEKT EUTANAZIE

4.1 „ZABÍT“ NEBO „NECHAT UMŘÍT“

Ve vztahu k eutanazii je důležité rozlišovat mezi pojmem „zabít“ a „nechat umřít“. Často se můžeme setkat s názorem, že když nedáme nemocnému ve stavu umírání léky, které by v největší pravděpodobnosti prodloužily život pacienta, tak zemře. Když mu podáme smrtící látku a zabijeme ho, zemře taky. Tím pádem je výsledek stejný a mnoho diskuzí tak vyvozuje, že mezi těmito pojmy není rozdíl. Vůči takovému tvrzení přichází profesor Virta s následujícími argumenty.

Na úrovni příčinnosti při „nechání zemřít“ umírá člověk v důsledku choroby, nikoliv zásahu lékaře. Při eutanazii pacient umírá, protože si to sám přeje. Pokud dojde k chybně stanovené diagnóze nebo má na smrti nemocného prospěch druhá osoba, můžou být důsledky katastrofální. Při „nechání zemřít“ zemře jen člověk umírající, při zabíjení každý, ať je zdravý či nemocný.

Na úrovni motivace „nechat zemřít“ dochází k přijmutí omezenosti života pacienta a rovněž k přijetí omezenosti možností, jak zasahovat. Myšleno ve smyslu, že pacient se sám rozhodne, kdy už nechce být lékařem léčen. Zabitím je pak chápáno pokračováním v neadekvátních zásazích se zcela jiným důsledkem, konkrétně uplatnění poslední moci nad životem a smrtí. Zde dochází k rozdělení humanistických představ lékaře, kdy na jedné straně zabijí, na straně druhé chce nemocnému pomoci je v jeho útrapách. Výsledkem může být destrukce jedince, která je v naprostém kontrastu s pozitivní motivací vůči pacientovi.⁵³

Hans Jonas pojmy zabití a „nechání zemřít“ od sebe razantně odděluje. Přiklání se totiž k názoru, že v případě umírajícího není zapotřebí využít všechny mimořádné a dostupné prostředky, které umírání pouze prodlužují a jejich použití tedy může být ukončeno. Zdůrazňuje však právo na život, které staví nad práva všech ostatních. Jinými slovy řečeno, každý člověk má právo žít při svém umírání, a to bez jakéhokoli nátlaku ze strany lékaře.⁵⁴

⁵³ MUNZAROVÁ, M. *Eutanazie, nebo paliativní péče?*. Praha: Grada Publishing, 2005, s. 83.

⁵⁴ Tamtéž, s. 83.

4.2 PRÁVO NA ŽIVOT NEBO PRÁVO NA SMRT

Zastánci eutanazie často argumentují, že každý člověk má právo na život. To znamená, že každý si může o svém životě rozhodovat, jak sám uzná za vhodné, tím pádem je jeho právem i to, rozhodnout se, kdy a jak chce umřít. Zde však dochází ke sporu s odpůrci, kteří tvrdí, že v případě eutanazie jedinec neukončuje svůj život sám, nýbrž za pomoci lékaře. Ten se tak stává spoluodpovědným. V Listině základních práv a svobod se píše, že „každý má právo na život. Lidský život je hoden ochrany již před narozením a nikdo nesmí být zbaven života.“⁵⁵ Pokud bychom chtěli najít podobné konstatování práva na smrt, budeme neúspěšní. Smrt není označována jako hodnota a úmyslné zbavení života je vždy usmrcením se všemi skutkovými znaky trestného činu podle platné legislativy.

S právem na smrt přicházejí především zastánci eutanazie, kdy shledávají možnost odmítnutí léčby za zcela legální, i přes riziko urychlení smrti či vysazení léčby s cílem zemřít. Podle nich je člověk pánem svého života a má právo na jeho úplnou kontrolu. Každý vlastní sám sebe a může se rozhodnout, za jakých okolností zemřít. Tyto přístupy jsou však v rozporu s lékařskou etikou, která se vztahuje na patřičnou péči při umírání. Právo na smrt se nemůže stát součástí přirozené povinnosti, jelikož hlavním úkolem každé liberální společnosti je ochrana života a zdůraznění práva na život.⁵⁶

4.3 PALIATIVNÍ PÉČE VERSUS EUTANAZIE

Základ slova paliativní pochází z latinského pallium (maska). V přeneseném slova smyslu tak jde o péči skrz maskování účinků „neléčitelné choroby“. Podle světové zdravotní organizace se jedná o „aktivní celkovou péči o nemocné, jejichž choroba neodpovídá na léčbu kurativní.“⁵⁷ Primárně má paliativní péče kontrolovat bolest či psychické, sociální a duchovní problémy. V porovnání s eutanazií se liší přístupem k umírání. Zatímco eutanazie umírání zcela neguje, paliativní péče se snaží začlenit umírání do normálního fungování života pacienta.⁵⁸

Mezi základní principy paliativní péče patří (z dokumentu Rady Evropy, 2003)⁵⁹

1. zajistit úlevu od bolesti a jiných symptomů
2. umírání jakožto normální proces patřící do koloběhu života

⁵⁵ Zákon č. 2/1993 Sb., listina základních práv a svobod, ve znění platném k 18. 1. 2015.

⁵⁶ MUNZAROVÁ, M. *Eutanazie, nebo paliativní péče?*. Praha: Grada Publishing, 2005. s. 22.

⁵⁷ Tamtéž, s. 23.

⁵⁸ Tamtéž, s. 61.

⁵⁹ Tamtéž, s. 62.

Eutanazie naopak umírání za normální období lidského života nepovažuje, neguje ho tím, že zabíjí.

3. neurychluje ani neodsouává smrt

Okamžitým důsledkem eutanazie je smrt.

4. zahrnuje do péče pacienta psychologické a spirituální aspekty

Eutanazie je naproti tomu důkazem, že nemocný není ošetřován v celé své celistvosti.

5. snaží se zlepšit kvalitu života a pozitivně ovlivnit průběh choroby

6. lze aplikovat již v časných fázích choroby v propojení se škálou jiných léčebných postupů

7. podpora pro rodinu a blízké okolí pacienta

Ti, co podstoupí eutanazii, ponechávají blízké v utrpení, pramenícím ze ztráty a výčitek svědomí.

8. nabízí týmový přístup v řešení potřeb nemocných a jejich rodin ⁶⁰

Paliativní péče je pak spojována především s hospicovou léčbou. Základní filosofií je, aby pacient umíral obklopen laskavým personálem, s vědomím, že není na obtíž. Tím se liší od nemocnic, kdy lékaři často ztrácí o pacienta zájem v okamžiku, kdy si již neví rady. Kromě hospiců⁶¹ a různých nemocničních zařízení je možné paliativní péči aplikovat i na domácí prostředí.⁶²

V České republice byl v roce 2006 do zákona č. 48/1997 sb., o veřejném zdravotním pojištění začleněn paragraf 22 a) „Zvláštní lůžková péče“, která zahrnuje úhradu paliativní léčby ve speciálních lůžkových zařízeních hospicového typu. Poté o dva roky později byl rozšířen také paragraf 22 odst. a) – „... hrazená služba je i domácí zdravotní péče, jedná-li se o paliativní péči o pojištěnce v terminálním stavu.“ Díky této změně zde můžeme pozorovat, že dochází k postupnému vývoji a postupným změnám právní úpravy v oblasti financování.⁶³

Odborníci na paliativní péči často poukazují na možnosti, které péče dokáže nabídnout a považují eutanazii za zbytečnou. Zde vyvstává otázka, zda je v tomto případě lepší legalizovat eutanazii či spíše urychlit splnění efektivních programů paliativní medicíny a péče.

⁶⁰ MUNZAROVÁ, M. *Eutanazie, nebo paliativní péče?*. Praha: Grada Publishing, 2005, s. 65.

⁶¹ V ČR vznikl první hospic roku 1995 zásluhou MUDr. Marie Svatošové v Červeném Kostelci

⁶² VÁCHA, M. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země*. Brno: Cesta, 2008, s. 147.

⁶³ MATOCHOVÁ, S., *Etika a právo v kontextu lékařské etiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 183.

5 EUTANAZIE V ČR VE VZTAHU K ZAHRANIČNÍ DEBATĚ

5.1 SNAHY O UZÁKONĚNÍ EUTANAZIE V ČESKÉ REPUBLICĚ

První pokus o legalizaci eutanazie, případně o zmírnění trestné sazby, pokud bude provedena, nalezneme v návrhu nového československého zákona z roku 1923. Ten obsahoval možnost snížení trestu při eutanazii pod dolní hranici sazby za vraždu, případně zcela upustit od potrestání. Další pokus o novelu trestního práva proběhl v roce 1937, kdy bylo navrženo definovat eutanazii pouze jako přečin. Žádný z návrhů nebyl schválen.⁶⁴

Další snahou o legalizaci byl návrh zákona *O důstojné smrti*, který předložila senátorka Václava Domšová v roce 2008. Návrh však potvrzuje komplikovanost pojmu a některá tvrzení z něho vycházející jsou minimálně rozporuplná či nepřesná a zpochybňují nedotknutelnost lidského života. Z textu návrhu: „*Návrh zákona o důstojné smrti se snaží vyřešit mnohdy neúnosnou situaci pacienta, který trpí vážnou chorobou, případně se rovněž nachází ve stavu nezměnitelného bezvědomí, a jeho zdravotní stav vyvolává trvalé fyzické nebo psychické utrpení.*“⁶⁵ Zde mi přijde použití fyzického a psychického utrpení až moc zobecněno, fyzické a psychické utrpení by nemělo být řešeno ihned eutanazií, ale komplexní léčbou. Každý pacient má samozřejmě právo odmítnout léčbu, kterou považuje za vytěžující a neúčinnou. Odklon od neefektivní léčby však není eutanazií. Dále se v textu píše: „*Důstojnou smrtí se pro účely tohoto zákona rozumí ukončení života osoby (pacienta) na její vlastní žádost.*“⁶⁶ Podle této definice, by se eutanazie rovnala pojmu důstojné smrti, kdy každá jiná forma ukončení života se stává nedůstojnou. V čem je ale jiné úmrtí méně důstojnější? Každý člověk má právo na komplexní léčbu a vyhrazení pojmu důstojné smrti pouze pro eutanazii.

Podle současné právní úpravy aktivní eutanazie, bez ohledu na to, zda je vyžádanou nebo nevyžádanou, naplňuje skutkovou podstatu trestného činu vraždy podle paragrafu 140 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.⁶⁷ Usmrcením se rozumí i uspišení pohnutku či smrti, soucit lze vzít do úvahy jako polehčující okolnost, což může vést

⁶⁴ HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Praha: Galén, 2000, s. 132–133.

⁶⁵ ŠIPR, K. K návrhu na legalizaci eutanazie v České republice. [online] [cit. 2019-04-02] <<http://bioetika.cz/clanky/2008-1-2-eutanazie.pdf>>.

⁶⁶ ŠIPR, K. K návrhu na legalizaci eutanazie v České republice. [online] [cit. 2019-04-02] <<http://bioetika.cz/clanky/2008-1-2-eutanazie.pdf>>.

⁶⁷ ŠIPR, K. K návrhu na legalizaci eutanazie v České republice. [online] [cit. 2019-04-01] <<http://bioetika.cz/clanky/2008-1-2-eutanazie.pdf>>.

k mimořádnému snížení trestu za zcela mimořádných okolností. V takovém případě by byl tento skutek hodnocen jako trestný čin s malou společenskou nebezpečností.

Za trestný čin je v České republice brána i asistovaná sebevražda. Pohnutí k sebevraždě je definováno v 144 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, který říká, že „*kdo jiného pohne k sebevraždě nebo jinému k sebevraždě pomáhá, bude potrestán, došlo-li alespoň k pokusu sebevraždy, odnětím svobody až na tři léta.*“⁶⁸ Tento zákon se tedy vztahuje i na předepsání nebo zanechání léku určených k sebevraždě.

5.2 KODEXY A PŘÍSAHY

Existence kodexů a přísah je nosným ukazatelem, že společnost řeší otázku eutanazie již od antiky a skrz ně staví lidský život na první místo, kdy lékař je povinen podle nich jednat.

5.2.1 HIPPOKRATOVA PŘÍSAHA

Autorem přísahy je Hippokrates, lékař z řeckého ostrova Kos. V dnešní době se však mnozí přiklánějí k názoru, že tato přísaha, má nejspíše jiného autora a ani datum vzniku není pevně daný. Někteří jej kladou do šestého století před Kristem, druzí až do začátku období křesťanství. Z této přísahy vyplývá pohled na lékařství, jakožto na mravní závazek.⁶⁹ V souvislosti s eutanazií nalezneme v Hippokratově přísaze tento odstavec:

*„Nepodám nikomu smrtící látku, i kdyby ji ode mne žádal, a ani nikomu tuto možnost nenavrhnou.“*⁷⁰

5.2.1.2 ETICKÝ KODEX ČESKÉ LÉKAŘSKÉ KOMORY

„Lékař u nevléčitelně nemocných a umírajících účinně tiší bolest, šetří lidskou důstojnost a mírní utrpení. Vůči neodvratitelné a bezprostředně očekávané smrti však nemá být cílem lékařovo jednání prodlužovat život za každou cenu. Eutanazie a asistované suicidium nejsou přípustné“⁷¹

⁶⁸ 68 Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění platném k 18. 1. 2015.

⁶⁹ MUNZAROVÁ, M. *Zdravotnická etika od A do Z*. Praha: Grada Publishing, 2005, s. 54.

⁷⁰ Hippokratés z Kósu (460 – 377 př. n. l.) – nejslavnější lékař starověku, zakladatel racionálního lékařství. Je mu připisována přísaha lékaře, stanovující jeho povinnosti a základní etické principy lékařského povolání. Dostupná online např. na stránkách české lékařské komory v Ústí nad Orlicí:

http://www.clkuo.cz/dokumenty/prolekare/hipokratova_prisaha.htm

⁷¹ Etický kodex ČLK – online dostupný na oficiálních stránkách České lékařské komory: www.lkcr.cz/doc/cms_library/10_sp_c_10_eticky_kodex-100217.pdf

5.2.1.3 SVĚTOVÁ LÉKAŘSKÁ ASOCIACE (WMA)

„Eutanazie, která je aktem vědomého ukončení života pacienta, dokonce na jeho vlastní žádost nebo na žádost jeho blízkých příbuzných, je neetická. To ale neznamená, že lékař nemá právo respektovat přání pacienta v terminální fázi nemoci, aby se ustoupilo přirozeným procesům vedoucím ke smrti.“⁷²

5.3 NIZOZEMSKÝ MODEL

V následující kapitole nastíním princip fungování eutanazie v zemích, kde je legální. Zaměřila jsem se na nizozemský model, jelikož jde o první zemi, kde se stala eutanazie legální (od roku 1994, resp. 2002). Dalším státem je pak Belgie (od roku 2002) a Lucembursko (2008). V Austrálii proběhl dvouletý experiment v Severním teritoriu (1995-1997), poté byl zákon zrušen. Ve Spojených státech není eutanazie uzákoněná v žádném ze států, v některých státech je ale legální asistované suicidium (Oregon, Washington, Montana).

Mezi první významný milník v diskuzi legalizace eutanazie v Nizozemí se řadí publikace Jana Hendrika van der Berga *Medische macht en medische ethiek* (Lékařská moc a lékařská etika), kde navrhuje, aby lékaři přijali následky technických vymožeností a byli ochotni své trpící a umírající zabít.⁷³ Pokud lékař shledá, že prodlužování pacientova života není rozumné a smysluplné, mělo by mu být dovoleno ukončit život pacienta buď ukončením léčby, nebo aktivním ukončením života.⁷⁴

Dalším důležitým okamžikem se stal případ Postma Case. Dr. Geertruida Postmová aplikováním smrtelné dávky morfia vědomě zabila svoji inkontinentní matku na vozíčku. Poté se šla sama udat na policii. Za tento čin dostala v roce 1973 Postmová mírný podmíněný trest, sedm dní vězení s roční podmínkou. Soud zohlednil zdravotní stav mrtvé. Od této kauzy se eutanazie začaly v Nizozemsku praktikovat ve větší míře, lékaři píší do úmrtních listů jiné příčiny úmrtí a dochází tak k rozevírání nůžek mezi legislativou a praxí.⁷⁵

V roce 1982 provedl dr. Schoonheim eutanazii své 95leté pacientce Marii Barendregtové, která měla zlomenou nohu v krčku, nemohla chodit ani sedět, zhoršoval se jí zrak a sluch, mentálně však byla v pořádku. Při jasném vědomí opakovaně žádala

⁷² World Medical Association. [online] [cit. 2019-04-15]. Dostupné na <http://www.wma.net/en/10home/index.html> ; rezoluce o eutanazii dostupná na: <http://www.wma.net/en/30publications/10policies/e13b/>

⁷³ MUNZAROVÁ, M. *Eutanazie, nebo paliativní péče?*. Praha: Grada Publishing, 2005, s. 49.

⁷⁴ Tamtéž, s. 50.

⁷⁵ VÁCHA, M., KÖNIGOVÁ R., MAUER M. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012.

dr. Schoonzheima, dokonce i v přítomnosti celé své rodiny. Doktor eutanazii provedl a ihned vše nahlásil na policii. V roce 1983 zprostil Nejvyšší soud lékaře obvinění.⁷⁶

V roce 1982 byly v Nizozemsku stanovena tzv. Rotterdamská kritéria. Lékaři při jejich dodržování mají zaručenou beztrestnost a jsou vyzváni k tomu, aby do úmrtních listů jako příčinu smrti uvedli „eutanazii.“⁷⁷

Kritéria pro to, aby mohla být v Nizozemí provedena aktivní eutanázie legální cestou, jsou následující:

1. pacient musí čelit nesnesitelnému a nekonečnému utrpení,
2. pacientova žádost o provedení eutanázie musí být uvážená a dobrovolná,
3. pacient i lékař musí být toho přesvědčení, že neexistuje jiné řešení,
4. pacient musí získat druhé lékařské vyjádření k situaci a život musí být ukončen vhodným medicínským způsobem.⁷⁸

V roce 1991 vzniká Remmelimova komise, která je tvořena třemi lékaři a třemi právníky, kteří mají za úkol zjistit všechna úmrtí v Nizozemí za rok 1990. Komise shledala, že bylo provedeno 2 300 případů eutanázie na vlastní žádost, 400 případů asistované sebevraždy, 1 000 případů ukončení života bez explicitní žádosti pacienta. Zde se jednalo převážně o pacienty, kteří již nebyli schopni artikulovat, ale byli živí. Lékaři se tudíž domnívali, že pokud by tito pacienti byli schopni komunikovat, o eutanazii by zcela jistě požádali.⁷⁹ Z toho vyplývá, že byla zásadně porušena Rotterdamská kritéria a ve značném množství případů se jednalo i o úmysl ukončit život, a nikoliv jen tlumit bolest.

Zákon, který umožňuje eutanazii v Nizozemsku, nabývá účinnosti 1. dubna 2002 a stanoví, že pacienti musí zanechat písemnou žádost, mládež ve věku šestnáct až osmnáct let může o eutanazii požádat i přes nesouhlas rodičů a děti ve věku dvanáct až šestnáct let pouze se souhlasem rodičů. Lékař musí být přesvědčen, že pacientovy bolesti jsou trvalé a nesnesitelné.⁸⁰

⁷⁶ VÁCHA, M., KÖNIGOVÁ R., MAUER M. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012, s. 63.

⁷⁷ MUNZAROVÁ, M. *Eutanázie, nebo paliativní péče?*. Praha: Grada Publishing, 2005, s. 35.

⁷⁸ HOPE, R. A. *Medical ethics: a very short introduction*. New York: Oxford University Press, c2004. s. 7.

⁷⁹ VÁCHA, M. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země*. Brno: Cesta, 2008, s. 130–131.

⁸⁰ VÁCHA, M. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země*. Brno: Cesta, 2008, s. 123.

6 ARGUMENTACE PROTI

Jedním z důležitých argumentů, které odsuzují legalizaci eutanazie je její nebezpečí zneužití. Debata mezi pacientem a jeho okolím nikdy nebude rovnoprávná, jelikož umírající pacient je závislý na okolí a může být v depresích. Jeho rozhodování může být zatíženo vinou, že obtěžuje své okolí, či pocitem břemena pro členy rodiny a ošetřující personál. Tím pádem přestává být jeho rozhodnutí zemřít autonomní. Z toho plyne i další argument – eutanazie není jen soukromou dohodou mezi pacientem a lékařem, do situace je vtaženo více lidí. Odpůrci eutanazie vychází z Kantova kategorického imperativu, který říká: „*Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel, a nikdy pouze jako prostředek.*“⁸¹To tedy znamená, že pokud bych ke zbavení bolesti použil svoje tělo, zacházel bych s ním jako s prostředkem, a ne jako s cílem o sobě. Proti argumentu důstojné smrti se Leon Kass odvolává na fakt, že s důstojností je možno umírat nebo neumírat nezávisle na druhu smrti, čímž označení eutanazie jako forma „důstojné smrti“ postrádá smysl. Co se týče odlehčení finanční situace pro spravedlivé rozdělení lékařské péče a zdrojů, staví odpůrci eutanazie život každého člověka na první místo, a každý občan, bez ohledu na to, kolik mu je, má právo na paliativní péči. A na závěr, odpůrci eutanazie přichází s argumentem, že lékaři studují medicínu, protože chtějí životy zachraňovat, ne je brát.⁸²

6.1 DAVID ČERNÝ

Dnešní bioetika je příznivě nakloněná k etické oprávněnosti eutanazie, avšak David Černý v publikaci *Eutanazie – ano, či ne? Aktuální medicínské, filozofické a právní perspektivy*, přichází s argumenty, které jsou v neprospěch eutanazie.

První a nejlivnější argument proti vychází z ideje, že každá lidská bytost má v sobě niternou (inherentní) a nikým nezcižitelnou důstojnost a práva. Černý tuto ideu přibližuje na teorii o posvátnosti lidského života. Ta říká, že není za žádných okolností přípustné usmrtit nevinnou lidskou bytost, ať již se jedná o novorozence, dospělého člověka na vrcholu sil, umírajícího pacienta či osobu v kómatu nebo perzistentním vegetativním stavu. Jde tedy o to, že nejzákladnějším právem každého z nás je právo na život. Teoretici práv zastávají názor, že právo na život mají nevinné lidské bytosti, což některým z nich umožňuje hovořit o spravedlivé válce, sebeobraně či trestu smrti. Nevinné lidské osoby disponují základním

⁸¹ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1990, s. 54.

⁸² VÁCHA, M., KÖNIGOVÁ R., MAUER M. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012, s. 57.

a nezczitelným právem na život, které musí být respektováno všemi, včetně lékařů uvažujících nad etickou oprávněností eutanazie.⁸³

Z pohledu negativních morálních norem v souvislosti s právem na život lze hovořit o normě „neusmrtíš nevinnou lidskou bytost“. Vzhledem k tomu, že morálka samotná nedisponuje efektivním systémem vynucování základních norem, měla by být základní lidská práva chráněna také systémem pozitivního práva. To spojuje porušení konkrétních práv s příslušnými sankcemi. Pokud jsou lidská práva v dané společnosti uznávána, respektována a vynucována, poskytují nám poměrně vysokou jistotu, že se k nám ostatní lidé nebudou chovat v rozporu s našimi zájmy. Z toho vyplývá, že je-li respektováno právo na život, máme jistotu, že lékaři nebudou provádět eutanazii u pacientů, kteří si ji nepřejí.⁸⁴

Komplikovanější to je v případě, kdy si pacient eutanazii přeje (vyžádaná eutanazie). Zde nastává rozkol mezi dobře zváženým a autonomním rozhodnutím pacienta zemřít (práva garantují, že se k nám ostatní nemůžou chovat v rozporu s našimi zájmy) a právem na život, jakožto trumf přebíjející úvahy pacientů a lékařů vyústující v rozhodnutí provést eutanazii. To dostává teoretiky práv do nevýhodné pozice, avšak mnozí z nich trvají na tom, že nezczitelnost práv znamená nejen to, že naše práva nesmějí porušovat ostatní, ale také to že se jich nemůžu vzdát ani my sami. Odtud plyne absolutní nepřípustnost všech forem eutanazie, včetně situací, kdy pacient v terminálním stadiu choroby žádá své lékaře, aby mu pomohli bezbolestně umřít.⁸⁵

Druhý argument proti využívání eutanazii vysvětluje Černý skrz argument kluzkým svahem, který se zaměřuje na možné důsledky legalizace eutanazie. Jde o běžnou součást argumentačních strategií a může být platný, stejně jako neplatný. Jeho obecná podoba vypadá následovně: přijmeme určitou praxi P , z níž se předpokládá, že poplynou důsledky $D_1 \dots D_n$. Tyto důsledky jsou stále méně přijatelné, až nakonec usoudíme, že posledních z nich jsou zcela nepřijatelné, a proto odmítneme samotnou praxi P . Vyhodnocování platnosti argumentu kluzkým svahem se zaměřuje na to, zda důsledky $D_1 \dots D_n$ z P skutečně plynou či velmi (dostatečně) pravděpodobně poplynou (v takovém případě je argument platný), nebo

⁸³ ČERNÝ, D. DOLEŽAL, A. HRÍBEK, T. PAFKO, P. SLÁMA, O. ŠEVČÍK, P. *Eutanazie – ano, či ne? Aktuální medicínské, filozofické a právní perspektivy*. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2015, s. 25.

⁸⁴ Tamtéž, s. 26.

⁸⁵ Tamtéž, s. 27.

zda se jedná o pouhé předvídání vývoje budoucích událostí. Platnost argumentu závisí tak na tom, zda jsou důsledky P skutečně nepřijatelné, pro někoho být mohou, pro jiného zase ne.⁸⁶

Tento model v rámci eutanazie vychází ze zkušeností zemí, kde je legální (hlavně Nizozemí a Belgie). Černý se při své argumentaci zaměřuje především na posun vnímání eutanazie od minulého století (především sedmdesátá a osmdesátá léta) a dnes. Dříve byla diskuze zaměřena na tři základní body: nesnesitelnou fyzickou bolest, terminální stadium choroby a autonomní žádost pacientů.⁸⁷

Argumenty pro byly intuitivně přijatelné, pacientům v terminálním stádiu choroby nezbyvá moc času a trpí nesnesitelnou bolestí. Dnes můžeme pozorovat začátek kluzké plochy, kdy praxe klouže stále níže k nepřijatelným důsledkům. Černý tyto důsledky vysvětluje na příkladech právě z Nizozemska a Belgie, kde si o eutanazii mohou zažádat pacienti, kteří neumírají (nejsou v terminálním stádiu choroby). „*Pojem nesnesitelné fyzické bolesti nahrazuje vágní pojem utrpení, který nutně neobsahuje utrpení fyzické, ale i duševní a existenciální.*“⁸⁸

Jsou známy případy eutanazie provedené proto, že žádající osoba neviděla žádný důvod dále žít či trpěla depresemi, které považovala za nezvladatelné. V Belgii pak provedli eutanazii mladistvému, který podstoupil operaci změny pohlaví a nebyl s jejím výsledkem spokojený, na poslední chvíli byl odejmut souhlas s eutanazií doživotně odsouzenému vězni. Tyto rozvolněné podmínky ukazují, že se praxe v zemích, kdy je eutanazie legální posouvá k nepřijatelným důsledkům a tím pádem je podle Černého „...*argument kluzkým svahem dobrým důvodem, proč v České republice nepřipustit legalizaci eutanazie.*“⁸⁹ Nesmíme však zapomínat na to, co bylo řečeno již na úvodu kapitoly, že platnost argumentu kluzkým svahem závisí nejen na tom, zda příslušné důsledky z dané praxe skutečně plynou, ale také na tom, jestli je považujeme za přijatelné.⁹⁰

⁸⁶ ČERNÝ, D. DOLEŽAL, A. HŘÍBEK, T. PAFKO, P. SLÁMA, O. Ševčík, P. *Eutanazie – ano, či ne? Aktuální medicínské, filozofické a právní perspektivy*. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2015, s. 23.

⁸⁷ Tamtéž s. 23.

⁸⁸ Tamtéž, s. 23.

⁸⁹ Tamtéž, s. 21.

⁹⁰ Tamtéž, s. 22.

7 ARGUMENTACE PRO

Naopak zastánci eutanazie tvrdí, že každý má právo se rozhodnout, kdy a jakým způsobem zemře. Pokud uvnitř svého prostoru chci udělat něco, co žádným způsobem neohrožuje nikoho druhého, není důvod to neudělat. Právo zemřít tak zastánci eutanazie označují jako morální právo každého člověka. Z toho vychází i myšlenka, že jediným vlastníkem naše těla jsme pouze my a ve chvíli, kdy nás přestane těšit, máme právo se ho zbavit, jako jakékoliv jiné věci. Při určování, co je bolest a jak poznat hranici, kdy se stává nesnesitelnou, argumentují zastánci, že jen já sám vím, co je pro mě snesitelné a co už ne. Prostřednictvím eutanazie by mělo docházet k dobré smrti, a pokud to tedy jde, každý má právo zvolit si dobré, zkrácené umírání. Odpovědnost za asistovanou sebevraždu či eutanazii neexistuje, kdy se příznivci odkazují na výrok řeckého filozofa Epikura. Ten tvrdil, že „*smrt... nic neznamena, neboť pokud existujeme, smrt zde není, a když smrt přijde, potom již neexistujeme my. Smrti se tedy nemusí obávat ani živí, ani mrtví, neboť pro prvě zde smrt není a druzí již nejsou.*“⁹¹ Z pohledu pojišťoven a dalších subjektů se jeví eutanazie přístupná pro spravedlivé rozdělení lékařské péče a zdrojů, kdy každá koruna, která se vynaloží na umírající, je zároveň koruna, která bude chybět u akutních případů. A v neposlední řadě, eutanazie tu vždy byla, a proto je lepší ji regulovat zákonem.⁹²

7.1 TOMÁŠ HŘÍBEK

Tomáš Hříbek na rozdíl od Davida Černého přichází s argumenty ve prospěch morální přípustnosti eutanazie v její pasivní i aktivní formě. Svoje přesvědčení dokládá skrze argument z milosrdenství, respektive soucitu. V situaci, kdy pacient trpí hrozným způsobem, je pozastavena platnost obvyklého zákazu usmrtit nevinnou lidskou bytost a usmrcení trpícího se stává morálně přípustným přinejmenším v případě, kdy si pacient o to sám požádá. Na námitku, že v dnešní době existuje velký počet možností a prostředků, jak bolesti ulevit, poukazuje Hříbek na fakt, že se jedná o „...*etickou otázku, zda aktivní vyžádaná eutanazie je přípustná za předpokladu, že je to jediný způsob, jak ukončit utrpení daného člověka.*“⁹³ Z argumentu z milosrdenství neplyne, že lékař musí vyhovět žádosti pacienta za všech okolností.⁹⁴

⁹¹ ČERNÝ, D. DOLEŽAL, A. HŘÍBEK, T. PAFKO, P. SLÁMA, O. ŠEVČÍK, P. *Eutanazie – ano, či ne? Aktuální medicínské, filozofické a právní perspektivy*. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2015, s. 23.

⁹² VÁCHA, M., KÖNIGOVÁ R., MAUER M. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012, s. 250.

⁹³ ČERNÝ, D. DOLEŽAL, A. HŘÍBEK, T. PAFKO, P. SLÁMA, O. ŠEVČÍK, P. *Eutanazie – ano, či ne? Aktuální medicínské, filozofické a právní perspektivy*. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2015, s. 25.

⁹⁴ Tamtéž, s. 26.

Argumentem z autonomie reaguje Hříbek na právo na život a tvrzení Davida Černého, že „nelze platnost těchto práv zrušit, což má za důsledek absolutní nepřipustnost všech forem eutanazie.“⁹⁵ Hříbek považuje tento názor za absurdní, jelikož „...*právo není nijak oslabeno tím, že se mou rozhodnout je neuplatnit. Za nositelé práv lze vůbec považovat pouze autonomní osobu a její rozhodnutí – včetně rozhodnutí suspendovat platnost svého práva na život – je třeba respektovat, pokud tato rozhodnutí nepoškozují jiné osoby.*“⁹⁶ Jinak řečeno, pokud je pacientovo rozhodnutí ukončit svůj život autonomní a nepoškozuje nikoho jiného, je z morálního hlediska přípustné eutanazii provést.⁹⁷

Pro shrnutí přikládám tabulku jednotlivých oponentních názorů, která je poskládána již z výše zmiňovaných argumentů.

PRO	PROTI
Spravedlivější rozdělení lékařské péče a zdrojů	Život každého člověka je cenný
Eutanazie jako důstojná smrt	Nemoc a utrpení nezabaví člověka důstojnosti
Akt milosrdenství	Člověk není zvíře
Každý má právo rozhodnout se, jaký způsobem zemře	Rozhodnutí ovlivňuje více lidí: lékaře, blízké a společnost
Právo na smrt	Právo na život

⁹⁵ ČERNÝ, D. DOLEŽAL, A. HŘÍBEK, T. PAFKO, P. SLÁMA, O. ŠEVČÍK, P. *Eutanazie – ano, či ne? Aktuální medicínské, filozofické a právní perspektivy*. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2015, s. 25.

⁹⁶ Tamtéž, s. 26.

⁹⁷ Tamtéž, s. 25-29.

8 POLEMIKA TOMÁŠE HŘÍBKKA S MARKEM VÁCHOU

V této kapitole se zaměřím na polemiku Tomáše Hříbka *Za etiku bez teologie* nad článkem Marka Váchy *Je vůbec ještě možná etika v „postetickém“ světě*. Oba články vyšly v roce 2010 ve Filosofickém časopise a jsou zajímavé přinejmenším tím, že se jedná o první dva články zaměřené na tematiku eutanazie v tomto periodiku. Zevrubnou charakteristikou se pokusím přiblížit hlavní myšlenky obou autorů.

8.1 EUTANAZIE JAKO CIVILIZAČNÍ CHOROBA

Katolický kněz Dr. Marek Vácha se ve svém článku *Je vůbec ještě možná etika v „postetickém“ světě?* vyjadřuje k současné situaci eutanazie ve vztahu ke společnosti, kdy smyslem textu je snaha dokázat „že žádosti o eutanazii nejsou podmíněny pouze zdokonalenou lékařskou péčí, ...ale především neschopností pacientů vidět jakýkoliv smysl či důvod svého utrpení.“⁹⁸

Vácha ve svém článku připodobňuje postmodernu k ateizované formě náboženství, kdy toto období nikam nespěje a nástup zlatého věku se odsouvá, podobně jako tomu bylo u marxismu. Dějiny nikam nespějí, spíše se posouvají doprava či doleva.

Na životní osud každého člověka nahlíží Vácha z pohledu náboženského, ale také z paradigmatu současné přírodovědy. Židovská a křesťanská představa řádu světa vidí život jedince jako cestu, která vede odněkud někam, kdy jde o cestu smysluplnou, vedoucí k Bohu. Naopak současná přírodověda chápe člověka jako „produkt evolučního dění, není již ničím obrazem, nikam nespěje, ani nesměruje.“⁹⁹ S tím je podle Váchy spojena absence hodnot a cílů, příroda se podobně jako dějiny pohybuje už jen doprava či doleva, nikoliv vpřed. Člověk se stal garantem hodnot ve světě, kde žádné hodnoty už nejsou, to znamená, že je ponechán jen sám sobě a sám rozhoduje o tom, co je dobré a co špatné. „*To vyšší v člověku je od nynějška demaskováno, morální imperativ v člověku není hlasem Božím, nýbrž je toliko superegem bojujícím s id.*“¹⁰⁰

Dále se Vácha věnuje otázce etiky ve vztahu k politice, filosofii a právu. Podle něho, současná filosofie už není schopná poskytnout jednotnou etickou teorii, která by mohla být součástí celoplanetárního vědění. V tom selhává i právo, jelikož zákony státu

⁹⁸ VÁCHA, M. Je vůbec ještě možná etika v „postetickém“ světě. *Filosofický časopis*. 2010, s. 273.

⁹⁹ Tamtéž. s. 274.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 275.

by měly v ideálním případě odrážet etické názory společnosti. Zde nastává problém, jak vytvořit zákony „kde každý občan žije podle naprosto odlišných etických zásad, které jsou zajišťovány buď kodexy různých náboženství a různými filosofiemi, intuicí, pragmatismem, nebo dokonce chybí vůbec?“¹⁰¹ Z morálky se podle Váchy stala přísně soukromá záležitost, kdy stát by měl být vůči ní naprosto neutrální. Tím pádem dochází k rozpolcení společnosti, nespojují ji už žádné společné představy o tom, jak by měla fungovat politika či morálka. Z člověka se stává „turista“, který prochází světem a zapomíná přitom na svůj vlastní život. „Sázkou člověka na zdařilý život se stává optimalizace kalkulu příjemností a nepříjemností – ať už si to člověk pro sebe vědomě artikuluje či ne, a život je nově definován jako co nejkomfortnější čekání na smrt.“¹⁰² Ve chvíli, kdy převáží v našem životě nepříjemnosti v podobě uvěznění na nemocničním lůžku, jeví se dle Váchy eutanazie jako logické řešení. „Bolest je v této perspektivě naprosto bezesmyslná, utrpení je nelibým důsledkem slepých, bezesmyslných evolučních sil a neskrývá se v něm žádná hodnota.“¹⁰³

8.2 ZA ETIKU BEZ TEOLOGIE

Tomáš Hříbek ve své polemice reaguje na předešlý článek Marka Váchy, kdy se hned v úvodu zabývá stavem dnešní etiky. Ta je v jeho očích ve špatném stavu, a to hned ze dvou důvodů. Prvním z nich je podle Hříbka zakotvení v německé filosofické tradici obecně, kdy se po kantovském období normativní etika neodděluje jako zvláštní disciplína. Druhým důvodem je odkaz německého filosofa Karla Marxe. Ten „chápal veškerý diskurz o hodnotách za součást ideologické nadstavby.“¹⁰⁴ V závislosti na těchto argumentech tak Hříbek oceňuje snahu Váchy vrátit morální téma do popředí zájmu, avšak zde s chválou končí a poukazuje na nejasnosti, které vycházejí z Váchova článku.

Hříbek upozorňuje, že Vácha nepracuje s žádnými z morálních distinkcí a nerozlišuje různé formy eutanazie. Za morální distinkce lze označit „usmrcení“ (killing) a „ponecháním pacienta zemřít“ (letting die),¹⁰⁵ záměrem (intending) a „předvidáním“ (foreseeing), „zapříčiněním“ (causing) a „umožněním“ (allowing). „Vácha tak spíše odmítá eutanazii en bloc jako zdánlivou odpověď na skutečný problém fyzické bolesti, kdy se ve skutečnosti ukazuje, že eutanazie je výrazem zoufalství pacientů, kteří se obávají, že jsou na obtíž lékařům

¹⁰¹ VÁCHA, M. Je vůbec ještě možná etika v „postetickém“ světě. *Filosofický časopis*. 2010, s. 276.

¹⁰² Tamtéž, s. 277.

¹⁰³ VÁCHA, M. Je vůbec ještě možná etika v „postetickém“ světě. *Filosofický časopis*. 2010, s. 278.

¹⁰⁴ HŘÍBEK, T. Za etiku bez teologie. *Filosofický časopis*. 2010, s. 730.

¹⁰⁵ Viz kapitola 4.

i příbuzným.“¹⁰⁶ Vácha pak popisuje postmodernu v negativním světle, naopak svět barokní do značné míry idealizuje. Čtenářovi jsou tak nabídnuty pouze dvě perspektivy bez pravdivostní hodnoty, mezi kterými si má sám vybrat. Na závěr Hříbek shledává jako hlavní kámen úrazu Váchovo pojednání o teistických předpokladech. Ty jsou na místě pouze tehdy, když je příslušný text určen primárně pro náboženské revue. V případě, kdy je text publikovaný na stránkách filosofického časopisu, kde čtenáři nemusí sdílet favorizovanou teologii autora, oslabuje svůj argument proti eutanazii.¹⁰⁷

V další stati vychází Hříbek z Váchova pojetí materialismu jakožto těžce slučitelného s objektivní morálkou, kdy kromě materiálního světa musí existovat Bůh. Ten do našeho světa přináší objektivní hodnoty a dohlíží na jejich dodržování. Tato teze není ze strany Váchy nijak zdůvodněna, pouze kontrastuje barokní vizi fyzického světa protknutého morálním řádem s moderním pojetím. Podle Váchy v postmoderně objektivní rozdíl mezi morálně dobrým a špatným nedává smysl. *„Hlavním problémem Váchova pojetí ale ani tak není evokace vyfantazírované minulosti, jako spíše opětná absence argumentu na podporu klíčového tvrzení, že morální volba je v moderní době stejně subjektivní jako volba druhu zmrzliny.“*¹⁰⁸

Podle mého názoru je Hříbkova polemika místy spíše kritikou, kdy autor na mnoha místech překračuje hranice mezi tím, kde je chyba, a kde v nabízených variantách volí tu nejhorší možnou. Zároveň zvláštním způsobem zachází s pojmem přirozenosti. *„Je-li nepřirozené žádat lékaře za jistých podmínek o zkrácení vlastního života, je nepřirozené jej žádat o antibiotika, chemoterapii nebo umělou ledvinu.“*¹⁰⁹ Vácha ve svém článku však s pojmem přirozenosti vůbec nepracuje a Hříbek tak při své argumentaci možná až unáhleně využívá „kluzký svah“, který v tomto případě vylučuje tezi o zákazu eutanazie. Navíc tak domýšlí širší kontext Váchovy úvahy a vnáší do diskuze vlastní interpretaci. Na mnoha místech je Váchův text opravdu nepřesvědčivý, argumentace nejsou podloženy důkazy, ale subjektivním názorem autora. Úvodní teze není v závěru potvrzena žádnými premisami. Při čtení Váchova článku je však zapotřebí mít na paměti, že autor je římskokatolický kněz a nelze tak očekávat oddělení eutanazie a pohledu na etiku od teologického přístupu.

¹⁰⁶ HŘÍBEK, T. Za etiku bez teologie. *Filosofický časopis*. 2010, s 734.

¹⁰⁷ HŘÍBEK, T. Za etiku bez teologie. *Filosofický časopis*. 2010, s 729-749.

¹⁰⁸ HŘÍBEK, T. Za etiku bez teologie. *Filosofický časopis*. 2010, s. 739.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 735-736

ZÁVĚR

Předmětem mé bakalářské práce bylo nalezení argumentů pro a proti legalizaci eutanazie. Zastánci obou táborů přichází s mnoha názory na tuto tematiku, proto jsem se snažila analyzovat názory obou zvlášť, i když ne vždy lze všechny separovat odděleně, jelikož tematika eutanazie je složitým pojmem ať už z pohledu etiky, práva či medicíny. Nejprve bylo zapotřebí vyjasnit základní pojmy a formy eutanazie, kdy pro bližší pochopení nechybí ani historický náhled na vývoj přístupu k eutanazii. Nejvýznamnějším mezníkem v dějinách eutanazie, který vnesl na eutanazii černý stín je bezesporu nacistický program „Eutanasie.“ Program „Eutanasie“ zahrnoval masové vraždění osob s postižením, psychicky nemocných i jiných pacientů, osob sociálně nežádoucích a stal se součástí nacistické ideologie. Program lze označit za předstupuň vyvražďování evropských Židů. Dále jsem se rozhodla zaměřit svoji pozornost na svědomí, které z mého pohledu tvoří hlavní stavební kámen při rozhodování využití eutanazie ať už ze strany lékaře či pacienta a jeho blízkých.

Následovala kapitola zabývající se etickým aspektem eutanazie. Zde vysvětluji rozdíly mezi pojmy „zabít“ a „nechat umřít“, právem na život versus právem na smrt a nechybí ani vysvětlení rozdílných přístupů paliativní péče v kontrastu s eutanazií. V posledním zmiňovaném se nabízí otázka, zda má stát usilovat spíše o zlepšení kvality hospicové a paliativní péče či vyvíjet snahy o uzákonění eutanazie. Zkvalitnění hospicové péče mi přijde jako lepší řešení v případě, že by tato změna proběhla úplně ve všech zařízeních, nikoliv pouze ve vybraných větších hospicích na úkor těm menším. Uvědomuji si, že dostat zlepšení kvality péče do fáze, kdy by byly k dispozici všechny prostředky pro maximální snížení utrpení je nejen složitý, ale i finančně zatěžující. Každopádně si myslím, že to je jedna z nejlepších cest, jak snížit bolest umírajícího. Ve vztahu k uzákonění eutanazie přecházím ke snahám o legalizaci v České republice. I přes návrh zákona *O důstojné smrti* z roku 2008 je eutanazie v ČR jednání mající povahu aktivní eutanazie hodnoceno z právního hlediska jako trestný čin vraždy ustanovení paragrafu 140 trestního zákoníku. V souvislosti s právním hlediskem vysvětluji fungování eutanazie na nizozemském modelu, které se stalo první zemí, kde byla eutanazie legalizovaná. V současné době je Nizozemí zemí, které je v praktikování eutanazie nejdále. Během let 2010–2015 stoupl počet takto ukončených životů o 75 %, v roce 2015 takto zemřelo 5 516 pacientů, tedy 3,9 % všech úmrtí v Nizozemí, v průměru 15 případů denně.¹¹⁰

¹¹⁰ MUNZAROVÁ, M. *Zdravotnická etika od A do Z*. Praha: Grada, 2005, s. 3.

V šesté kapitole jsem se zaměřila na argumenty odpůrců eutanazie, kdy mezi nejhlavnější se řadí možnost zneužití či neschopnost pacienta v nemoci objektivně posoudit závažnost situace. Dále je zmíněna i zodpovědnost, kterou má jedinec ke svému okolí i k lékaři samotnému. Nedílnou součástí kapitoly se staly názory zastánce eutanazie David Černý klade důraz na právo na život a posvátnost lidského života, kdy není za žádných okolností přípustné usmrtit nevinnou lidskou bytost. Druhý argument vysvětluje Černý prostřednictvím „kluzkého svahu“, který se zaměřuje na důsledky legalizace eutanazie, kdy vychází především ze zkušeností zemí, kde je eutanazie již uzákoněna. V opozici Černému stojí Tomáš Hříbek, který se řadí mezi zastánce eutanazie. Přichází s argumenty z milosrdenství, kdy pacient má plné právo ukončit svůj život v případě, kdy je jeho rozhodnutí autonomní a nepoškozuje nikoho jiného. Zastánci eutanazie dále považují právo zemřít jako morální právo každého jedince. V neposlední řadě upozorňují na fakt, že eutanazie tu vždy byla, a proto je lepší ji regulovat zákonem.

Obohacujícím exkurzem mé bakalářské práce se stala polemika Tomáše Hříbka *Za etiku bez teologie* jako reakce na článek Marka Váchy *Je vůbec ještě možná etika v „postetickém“ světě?*, které vyšly ve *Filosofickém časopise* v roce 2010. Zde se setkáváme s ostrou kritikou ze strany Hříbka na Váchův text. Oba články jsou z mého pohledu přínosné přinejmenším tím, že se jedná o jedny z mála článků, které se objevily v souvislosti s problematikou uzákonění eutanazie. Ať už jsou názory Marka Váchy, jakkoliv nepřesvědčivé a argumentace Hříbka, jakkoliv vyostřené, donutí čtenáře se nad daným tématem pozastavit.

POUŽITÉ ZDROJE

Literatura:

ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Praha: Rezek, 2009. 291 s. ISBN 978-80-86027-29-6.

ČERNÝ, D. DOLEŽAL, A. HŘÍBEK, T. PAFKO, P. SLÁMA, O. Ševčík, P. *Eutanazie – ano, či ne? Aktuální medicínské, filozofické a právní perspektivy*. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2015. 36 s. EČ 11878.

DOLEŽAL, A. *Eutanazie a rozhodnutí na konci života: právní aspekty*. Praha: Academia, 2017. Právo - etika - společnost. ISBN 9788020026873.

HAŠKOVCOVÁ, H. *Lékařská etika*. 3. rozšířené vydání. Praha: Galén, 2002. 272 s. ISBN 80-7262-132-7.

HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. 2. přepracované vydání. Praha: Galén, 2007. 244 s. ISBN 978-80-7262-471-3.

HOPE, R. A. *Medical ethics: a very short introduction*. New York: Oxford University Press, c2004. Very short introductions, 114. ISBN 9780192802828.

JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. 1. vydání. Praha: Triton, 2003. 223 s. ISBN 80-7254-329-6.

KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1990, Přeložil Antonín PAPÍRNÍK. V Praze: Jan Laichter, 1910. Laichterův výbor nejlepších spisů poučných.

KÜNG, H. *Dobrá smrt?*. Praha: Vyšehrad, 2015. Teologie (Vyšehrad). ISBN 9788074295492.

KUŘE, J. *Co je eutanazie: studie k pojmu dobré smrti = What is euthanasia : a study in clarification of the term euthanasia*. Praha: Academia, 2018. ISBN 8020027629.

MADLEŇÁKOVÁ, L. *Výhrada svědomí jako součást svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání*. Praha: Linde, 2010. Praktická právnická příručka. ISBN 978-80-7201-805-5.

MCMAHAN, J. *The ethics of killing: problems at the margins of life*. New York: Oxford University Press, c2002. ISBN 9780195079982.

MILFAIT, R. BARTOŇ, D. *Lidská práva osob s postižením, nevyléčitelně nemocných a umírajících na pozadí nacistických sterilizací a programu "Euthanasie."* Středokluky: Zdeněk Susa, 2013. ISBN 8086057852.

MUNZAROVÁ, M. *Eutanazie, nebo paliativní péče?*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2005. 108 s. ISBN 80-247-1025-0.

MUNZAROVÁ, M. *Proč ne eutanazii, aneb, Být, či nebýt?*. V Kostelním Vydří: Pro občanské sdružení Ecce homo vydalo Karmelitánské nakladatelství, 2008. 87 s. ISBN 978-80-7195-258-9.

MUNZAROVÁ, M. *Zdravotnická etika od A do Z*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2005. 153 s. ISBN 80-247-1024-2.

POLLARD, B. J. *Eutanazie - ano či ne?* Praha: Dita, 1996. ISBN 80-85926-07-5.

ŠIMEK, J. ŠPALEK, V. *Filozofické základy lékařské etiky*. Praha: Grada, 2003. ISBN 80-247-0440-4.

VÁCHA, M. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země: o kruhu úcty k člověku, přírodě a celému vesmíru*. 1. vydání. Brno: Cesta, 2008. 255 s. ISBN 978-80-7295-104-8.

VÁCHA, M., KÖNIGOVÁ R., MAUER M. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-7367-780-0.

VIRT, G. *Žít až do konce: etika umírání, smrti a eutanazie*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2000. 95 s. ISBN 80-7021-330-2.

Časopisecké statě:

HŘÍBEK, T. Za etiku bez teologie. *Filosofický časopis*. 2010, s 729-749.

VÁCHA, M. Je vůbec ještě možná etika v „postetickém“ světě?. *Filosofický časopis*. 2010, s. 273-279.

Legislativní dokumenty:

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění novel.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění novel.

Elektronické dokumenty:

Úmluva o lidských právech a biomedicíně. [online] [cit. 2019-04-15] Dostupné na: http://www.lkcr.cz/doc/cms_library/96-2001-umluva-o-lid-pravech-a-biomedicine-100419.pdf.

Hippokratova přísaha. [online] [cit. 2019-04-15]. Dostupné na: http://www.lkcr.cz/doc/cms_library/96-2001-umluva-o-lid-pravech-a-biomedicine-100419.pdf.

Etický kodex ČLK. [online] [cit. 2019-04-15]. Dostupné na: www.lkcr.cz/doc/cms_library/10_sp_c_10_eticky_kodex-100217.pdf

World Medical Association. [online] [cit. 2019-04-15]. Dostupné na:
<http://www.wma.net/en/10home/index.html>; rezoluce o eutanazii dostupná na:
<http://www.wma.net/en/30publications/10policies/e13b/>